

ЕМОЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ СПІВЗАЛЕЖНОСТІ

EMOTIONAL MECHANISMS OF FORMATION OF INTERDEPENDENCE

У статті розглядаються роль та види емоційних механізмів формування співзалежності. Викладаються теоретичні основи дослідження – роботи вчених, які досліджували феномен співзалежності, способи її формування. Мета дослідження автора – розроблення й апробація програми групової корекції співзалежних станів особистості членів сім'ї хворих хімічною залежністю, а також виявлення особливостей зв'язку між рівнями структурної організації та співзалежності в осіб, схильних до співзалежності.

Наявна суперечність між поширеністю і важливістю профілактики і корекції проблеми співзалежних станів особистості у членів сім'ї, хворих різними хімічними залежностями, і ступенем вивченості даної проблеми, а також малою розробленістю практичного психологічного інструментарію для допомоги співзалежним членам сім'ї. Зазначена суперечність дозволила сформулювати тему і проблему дослідження – психологічна корекція співзалежних станів особистості членів сім'ї, хворих на хімічну залежність. Дослідження проведено на базі громадської організації «Альтера» (місто Миколаїв). Дослідженням було охоплено 40 алко- та наркозалежних осіб, які проходять курс ресоціалізації (чоловіки та жінки), віком від 20 до 55 років. У роботі проводився порівняльний аналіз основної (на прикладі контингенту осіб із хімічною залежністю, які перебувають на реабілітації у громадській організації «Альтера») і контрольної групи соціально адаптованих, психологічно здорових осіб. Загальна вибірка становила 80 респондентів, водночас співвідношення умовно здорових осіб і осіб із хімічною адикцією становило 40 осіб до 40 осіб (50 : 50). Отримані результати дослідження були проаналізовані за допомогою таких математико-статистичних методів, як порівняльний аналіз, кореляційний аналіз і множинний регресійний аналіз. Сформовано досліджувані групи: до експериментальної групи (ЕГ) увійшли 40 осіб, серед яких 24 особи з наркотичною залежністю та 16 алкозалежних, контрольну групу становили 40 здорових осіб без ознак психічної та вираженої соматичної патології (співзалежні родичі). Дослідження взаємозв'язку співзалежності в контексті структурної організації особистості може бути важливим для розуміння терапевтичного підходу осіб, схильних до співзалежності.

Ключові слова: співзалежність, залежність, емоційні механізми, реабілітація, адикція, умовно здорові особи, феномен.

The article considers the role and types of emotional mechanisms of interdependence formation. The theoretical foundations of the study are presented by the work of scientists who have studied the phenomenon of interdependence and ways of its formation. The aim of the author's research was to develop and test a program of group correction of interdependent personality states of family members with chemical dependence, as well as to identify features of the relationship between levels of structural organization and interdependence in individuals prone to interdependence. The prevalence and importance of prevention and correction of interdependent personality problems in family members with different chemical dependencies, and the degree of study of this problem, as well as insufficient development of practical psychological tools to help interdependent family members. This contradiction allowed to formulate the topic and problem of the study – the psychological correction of interdependent personality states of family members of patients with chemical dependence. The research was conducted on the basis of the public organization "Altera" (Nikolaev). The study covered 40 alcohol and drug addicts undergoing resocialization (men and women), aged 20 to 55 years. The comparative analysis of the main (on the example of the contingent with chemical dependence, which are in rehabilitation in the public organization "Altera") and the control group of socially adapted, psychologically healthy persons was carried out. The total sample was 80 respondents, with the ratio of relatively healthy people to people with chemical addiction was 40 to 40 people (50 : 50). The results of the study were analyzed using such mathematical and statistical methods as comparative analysis, correlation analysis and multiple regression analysis. The study group was formed: the experimental group (EG) consisted of 40 people, including 24 people with drug addiction and 16 alcoholics, the control group consisted of 40 healthy people without signs of mental and severe somatic pathology (interdependent relatives). Exploring the relationship of interdependence in the context of the structural organization of the individual can be important for understanding the therapeutic approach of individuals prone to interdependence.

Key words: interdependence, dependence, emotional mechanisms, rehabilitation, addiction, relatively healthy individuals, phenomenon.

УДК 159.942

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.30.22>

Каневський В.І.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Довжук С.В.

здобувач другого рівня вищої освіти
медичного факультету
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Співзалежність – поширене соціальне явище, головний чинник ризику виникнення залежної поведінки в осіб, від яких емоційно залежать співзалежні. Проте проблема співзалежної поведінки натеper залишається малодослідженою. Особливо популярна проблема розроблення і впровадження дієвих методів запобігання і психологічної корекції співзалежності.

Феномен співзалежності нині немає загальноновизнаного визначення, також немає точної інформації про те, хто був першим, коли саме

цей термін почали вживати. Серед дослідників, які вивчали співзалежність, можна назвати таких, як: М. Бітті, Р. Кен і Р. Мару, Б. Уайнхолд і Дж. Уайнхолд, А.В. Меринів, Д.І. Шустов, І.А. Федотов, С.А. Осінська, С. Whitfield, S. Wegscheider-Cruse, L. Spann та J.L. Fischer, J. Cullen і A. Carr, Р. Борнштейн, Т.Л. Сермак, М. Клайн, О. Кернберг, В.Д. Москаленко, Н.Д. Лінде, І.А. Шаповал, А.А. Кулик, Є.В. Лавриненко, І.Я. Стоянова, Л.В. Мазурова, S. Reichelt-Nauseef, інші.

З огляду на значну кількість досліджень феномену співзалежності особистості можна стверджувати, що натеper дослідники так і не змогли всі визначення об'єднати в єдине загально визнане тлумачення. Але на сучасному етапі вже дослідили основні риси співзалежної особистості, причини виникнення цього феномену, основні критерії поведінки співзалежних осіб, вивчили та продовжують вивчати кореляцію між співзалежністю та широким спектром особистісних особливостей [2].

Поняття «співзалежність» уживається з кінця 1970-х рр. Свого часу різні автори давали різні визначення цьому феномену. Від залежності одного члена родини від іншого, який має алкогольну або наркотичну залежність, до «емоційної залежності однієї людини від значущої для неї іншої». Натеper для цього поняття немає загально визнаного визначення. Немає також єдиної думки щодо терапії співзалежних осіб. На наш погляд, у консультуванні та психотерапії співзалежних осіб, пар, схильних до співзалежності, важливо брати до уваги різні особистісні особливості, зокрема структурну організацію осіб, тому що це може допомогти визначитися з терапевтичним підходом.

У вітчизняних публікаціях поширене визначення співзалежності запропонувала В.Д. Москаленко у 2002 р. Вона вважала, що співзалежна особистість – це та, яка винятково поглинена контролем поведінки іншої людини, узагалі не піклується про задоволення власних життєво важливих потреб. У цьому разі співзалежність – це відмова від себе [10, с. 397].

Отже, співзалежна особистість не усвідомлює, що перед нею інша особистість, сприймає проблеми значущого іншого як власні, забуває про свої потреби. Саме так співзалежна особистість втрачає свою «самість», існує у спотвореній картині реальності [11, с. 128].

Закордонні дослідники феномену співзалежності розуміють її, як і вітчизняні вчені, як патологічну, афективно забарвлену залежність від іншої людини. Проявляється це в патологічному зміщенні фокуса уваги на емоційно значущого суб'єкта, із прагненням контролювати його поведінку. Така поведінка призводить до розладів адаптації у співзалежної особистості, що відбивається в депресивних і тривожних реакціях [9, с. 134].

А.А. Кулик, Є.В. Лавриненко говорять про співзалежність як про стійкий стан хворобливої залежності від некерованих форм поведінки, захисну компенсаторну реакцію на внутрішньо особистісний конфлікт, де сторонами конфлікту виступають гостро суперечливі відносини зі значущим іншим, індивідуалізована система культурних норм, цінностей, приписів. Відмітною ознакою співзалежності є саморуйнівна прихильність залежного до психоактивних речовин, що супроводжується специфічними емоційними, психологічними

і поведінковими проявами. Виниклі поведінкова, емоційна і когнітивна деструкції призводять до того, що співзалежні особистості не здатні повною мірою реалізувати себе у праці, зазнають труднощів у вибудові зв'язку тимчасових життєвих подій, залежні від зовнішніх оцінок оточення [6, с. 55].

І.Я. Стоянова, Л.В. Мазурова визначають сімейну співзалежність як порушення психічного здоров'я й особистісного розвитку, сформоване внаслідок тривалої схильності до стресу, а також цілковитої концентрації на проблемах залежного члена сім'ї. Згідно з концепцією психогенезу алкоголізму S. Reichelt-Nauseef формування співзалежності розуміється як результат доповненої взаємодії між членами сім'ї, що зберігає сімейний гомеостаз [7, с. 223].

Аналіз специфіки трактування явища співзалежності в дослідженнях вищезгаданих науковців дає можливість зробити висновки про те, що співзалежність – це надвисока, патологічна емоційна залежність однієї особистості від значущих для неї близьких. Під співзалежністю маються на увазі особистісні характеристики, як-от: досить низька самооцінка, нав'язливі думки, схильність до впевнених упереджених суджень про себе, навколишній світ, ірраціональні почуття провини, сорому, страху, заперечення особистих потреб, проблем, надвисокий контроль поведінки оточення, залежність від оцінки інших, нерозбірливість у зв'язках. Співзалежні більш схильні до таких залежностей, як: алкогольна, наркотична, ігроманія, сексуальна девіація [7, с. 342].

Нині феномен співзалежності особистості продовжують досліджувати й описувати. Наявні різні дослідження явища співзалежності з різними взаємозв'язками, так, було виявлено кореляцію із внутрішньо особистісними показниками, з міжособистісним сприйняттям батьківських обов'язків у родині походження. Також було досліджено, що самооцінка, тривога, депресія – вагомими корелятами співзалежності. Іншими дослідниками було підтверджено зв'язок співзалежності із проблемами психологічної адаптації, а також те, що співзалежні особистості мають симптоми тривоги, можуть проявляти нав'язливість, а також можуть мати соматичні скарги та соціальну дисфункцію. З огляду на згадані дослідження можна зробити висновок, що натеper триває вивчення кореляції співзалежності із широким спектром особистісних особливостей. Але необхідно зазначити, що не вистачає теоретичних та практичних досліджень взаємозв'язку співзалежності саме зі структурною організацією особистості, розуміння якої, на думку О. Кернберга, важливе для прогнозування та визначення психотерапевтичного підходу [8, с. 464].

Після вивчення робіт Н. Мак-Вільямс, О. Кернберга й інших дослідників у нас виникли гіпотези взаємозв'язку співзалежності з такими структурними характеристиками психічного функціонування особистості, як тестування реальності, незрілість механізмів психологічного захисту та дифузність ідентичності, які ми пов'язали ще з рівнем менталізації та проявами нарцисизму [9, с. 480].

Урахування різних особистісних особливостей, зокрема і структурної організації клієнтів, уважаємо, є важливим чинником для розуміння психотерапевтичної роботи з особистостями, схильними до співзалежних відносин. Саме тому метою дослідження є виявлення особливостей взаємозв'язку співзалежності та структурних характеристик особистості [3, с. 68].

Сформовано досліджувані групи: експериментальну групу (далі – ЕГ) становлять 40 осіб, із них 24 особи з наркотичною залежністю та 16 алкозалежних, контрольну групу (далі – КГ) становлять 40 здорових осіб без ознак психічної та вираженою соматичної патології (співзалежні родичі). Дослідження проводилося на базі громадської організації «Альтера» (м. Миколаїв).

У процесі дослідження були використано такі психодіагностичні інструменти:

1. Опитувальник «Оцінка потреби у схваленні» Марлоу-Крауна (Marlowe-Crowne Social Desirability Scale, MC-SDS) – методика діагностики самооцінки мотивації схвалення, соціальної бажаності

2. Тест «Вимірювання почуття провини і сорому» (Test of Self-Conscious Affect (TOSCA)) Дж. Тангней – для діагностики когнітивного, емоційного і поведінкового компонентів різних типів провини.

3. Для виявлення рівнів співзалежності та типів залежності було використано адаптовану В.Д. Москаленко шкалу співзалежності L. Spann та J.L. Fischer.

4. Особистісний опитувальник NEO-PI-R авторства П. Кости та Р. Мак-Крея – для оцінки особистісних рис.

5. Анкета для вивчення почуття провини.

Отже, для дослідження структурної організації особистості в осіб, схильних до співзалежності, були обрані надійні та валідні методики.

Тестування показало наявність істотних відмінностей в емоційних аспектах самосвідомості алко- та наркозалежних осіб із переважанням різного типу провини. Рятувальники з переважанням провини-стану більшою мірою схильні до переживання сорому, ніж провини; інтернальні – здатні дистанціюватися від негативних впливів типових ситуацій провини і сорому, зберігати самоповагу, почуття власної гідності та внутрішньої правоти.

Респонденти з переважанням провини-риси більше схильні до переживань провини, ніж сорому; мають внутрішню атрибутивність відповідальності; не завжди можуть дистанціюватися від ситуацій, що зумовлюють необхідність вести себе не відповідно із зовнішніми і внутрішніми моральними нормами; зазнають труднощів позитивного ставлення до власної особистості та вчинків у ситуаціях провини і сорому.

Отримані результати анкетування дозволяють вказати на те, що провини-стан є гострим, хворобливим, досить короткочасним переживанням етичного характеру, зміст і призначення якого полягає в узгодженні реального поведінки людини з її особистими, професійними і громадськими принципами й ідеалами, що призводить до скасування деяких видів поведінки, допомагає встановлювати і підтримувати конструктивні взаємини з оточенням, а також стан внутрішньої рівноваги і гармонії, сприяє особистісному і професійному вдосконаленню.

Опитувальник «Оцінка потреби у схваленні» Д.П. Крауна, Д.А. Марлоу в адаптації Ю.Л. Ханіна дає можливість зробити оцінку непрямой потреби особистості у схваленні оточенням. Чим вище ця потреба, тим більше поведінка досліджуваної людини відповідає схвалюваному взірцю. Методику було використано заради виявлення рівня соціальної потреби досліджуваного у схваленні. Отримані результати виявили, що 21,6% досліджуваних мають високий рівень потреби у схваленні; 61% – середній, 16,6% – низький рівень потреби у схваленні. Отже, можна сказати, що в даній вибірці більшості досліджуваних властивий середній рівень потреби у схваленні.

У результаті дослідження за методикою ІТО було отримано такі результати: за шкалою «тривожність» 16 досліджуваних мають показники в межах норми, 6 – помірну, 3 – надмірну вираженість. За шкалою «сензитивність» 12 досліджуваних мають показники в межах норми, 9 – помірну, 4 – надмірну вираженість. Заради виявлення схильності до конформної моделі поведінки під час підбиття результатів індивідуально-типологічного опитувальника ми зверталися до показників двох факторних шкал «сензитивність» і «тривожність». Це зумовлено тим, що відповідно до інтерпретації автора, на перехресті цих двох провідних тенденцій проявляється стиль міжособистісної поведінки, який базується на типологічних характеристиках невпевненості в собі та надмірній орієнтованості на загальноприйнятну норму поведінки. Отже, ґрунтуючись на сукупності показників за двома вищевказаними чинниками, варто говорити про вираженість такої соціально-психологічної особливості, як конформність. Отже, за отриманими резуль-

татами можна зробити висновок щодо рівня конформності в даній вибірці досліджуваних. 31% респондентів мають вираженість показників вище норми за обома шкалами, що вказує на високий рівень конформності в даній вибірці досліджуваних.

У результаті проведеного аналізу отриманих результатів за двома вищевказаними методиками необхідно зазначити, що у групі людей із високим рівнем потреби у схваленні всі досліджувані мають вираженість вище норми за таким показником, як тривожність. З них – 84% помірну, 15% – надмірну. Більшість досліджуваних цієї групи також мають вираженість вище норми за показником сензитивності (30% – помірну, 69% – надмірну). За результатами у групі людей із низьким рівнем потреби у схваленні 60% досліджуваних мають показник тривожності в межах норми, 80% мають показники сензитивності в межах норми. Це вказує на те, що людям, які мають високий рівень потреби у схваленні, більшою мірою притаманні тривожність і сензитивність, ніж людям із середнім та низьким рівнем вираженості цієї потреби.

Отже, можна зробити висновки, що сильна потреба у схваленні зумовлює пасивне наслідування суспільної думки, безініціативність, неможливість ухвалення рішення самостійно. Це стає передумовою формування конформної поведінки. Доведено, що високий рівень потреби у схваленні впливає на формування тенденцій конформності в поведінці людини. А конформне слідування взірцям, установленим нормам блокує відхід від загальноприйнятих стандартів, що стає перешкодою для розкриття власного потенціалу особистості. Можна зробити висновок, що сильна потреба людини в соціальному схваленні стримує її ствердження власної позиції.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можемо зробити висновок, що обрані методики виміру співзалежності та таких феноменів, як деструктивна надмірна залежність, дисфункційне відділення та здорова залежність, виявили, що більше половини досліджуваних мають помірно виражену співзалежність та водночас мають різні стилі відносин, тобто можуть проявляти водночас як поведінку відділення, так і поведінку залежності від партнера.

Перспектива досліджень полягає у виявленні модерувальної ролі особистісних син-

дромів у формуванні хімічної залежності. Це дасть можливість відійти від лінійного зв'язку (риса, що впливає на формування хімічної залежності) у багатовимірну площину (особистісний симптомокомплекс, що впливає на формування хімічної залежності) вивчення ролі особистості у формуванні хімічної залежності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акулов В.А, Кудренко Т.А. Сборник проективных методик. По материалам сайта psytab.info. 2017. С. 149–160.
2. Ананьева Г.А. Семья: химическая зависимость и созависимость. Работа с созависимостью. Москва : Медицина, 2001. 201 с.
3. Анічин Є.М., Дикань З.В., Сєдих С.М. Допомога наркозалежним в Україні : довідник реабілітаційних центрів. Київ : Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні, 2014. 68 с.
4. Аталієва А.О. Стресове навантаження осіб з хімічною адикцією на різних етапах життєвого шляху. *Медична психологія*. Харків, 2019. Т. 14. № 2 (54). С. 85–88.
5. Аталиева А.А. Программа «12 шагов» как метод социально-психологической помощи лицам с аддиктивным поведением. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія «Психологія»*. 2014. Вип. 2 (32). С. 19–25.
6. Битти М. Алкоголик в семье, или преодоление созависимости. ЛибКинг : веб-сайт. URL: <https://libking.ru/books/sci-/sci-psychology/405642-melodibitti-alkogolik-v-seme-ili-preodolenie-sozavisimosti.html#book> (дата звернення: 10.01.2021).
7. Карпман С. Жизнь, свободная от игр. Пер. с англ. Дмитрия Касьянова. Санкт-Петербург : Метанойя, 2016. 342 с.
8. Кернберг О.Ф. Тяжелые личностные расстройства : Стратегии психотерапии. Пер. с англ. М.И. Завалова. Москва : Независимая фирма «Класс», 2000. 464 с.
9. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе. Пер. с англ. М.Н. Глущенко. Москва : Независимая фирма «Класс», 2007. 480 с.
10. Москаленко В.Д. Созалежність: характеристики та практика подолання. *Лекції з наркології / за ред. М.М. Іванця*. Москва : Нолідж, 2000. С. 365–405.
11. Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж. Освобождение от созависимости. Пер. с англ. А.Г. Чеславской. Москва : Независимая фирма «Класс», 2002. 224 с.
12. Bornstein R.F. From Dysfunction to Adaptation: An Interactionist Model of Dependency. *Annual Review of Clinical Psychology*. 2012. Vol. 8. P. 291–316.